

1529

ՄԵՂԵԱ ՌՕԻԵՍ

ԵՒ ԺՐՈՍԱՂԵԱՍԵՐԸ

ԹՐԿՄ. ԱՐԳԻՍՐ Տ. ՄԱՐԿԱՐԵԱՆ

ՏՊԱԳՐ. Ե. Մ. ԱԹԵԱՆ

1928

O. M. Setyan

ՄԱՐԿԱ ՌՕՍԿԱ

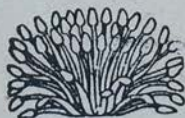
ԵՒ

ԺՌՌՕՆԱՐԷՆԱՆԵՐԸ

ԱՆԳԼԻԷՐԷՆԷ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԱԾ

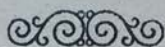
ԱՐԳԵԱՐ Տ. ՄԱՐԳԱՐԵԱՆ

ՏՊԵԿՐ. Յ. Մ. ՍԷՌՍԵՆՆ

Կ. ՊՈԼԻԱ

1928

Յ. Մ. ՍԷՔԵԱՆ
ՏՊԱՐԱՆ, ԿԱԶՄԱՏՈՒՆ
ԹՂԹԱՎԱՃՍՈՍՏՈՒՆ
N° 116

Յ. Մ. ՍԷՐԵԱՆ
ՏՊԱՐԱՆ, ԿԱԶՄԱՏՈՒՆ
ԹՂԹԱՎԱՅՈՒՍՏՈՒՆ
N° 116

ՄԱՏԱՄ ՌՕԼԱՆԴ

1754 — 1793

Ի ԵՒ Ե Բ Ե Մ Ի Ժ Ե Ղ

Անգլիերէն Հաւատարմոյ անուն պատկառելի գրեալ-
չարէն առնելով կատարուած սոյն գրեյլի բարգմանու-
թեան նպատակն է եղած մեր մասաղ ու ոչ-բախտաւոր
սերունդին սալ ընթերցանութեան նիւթ մը որ թէւ հին
սակայն միտք բարձ է:

Երեւակայական ու զգայացունց վեպ մը չէ ան,
այլ յարատեւ ջանքի, առաքինութեան, հայրենասիրու-
թեան հրաշակեթ մը, գլուխ գործոց մը:

Վաւերական պատմութիւն մը՝ ընդելուզուած հե-
րոսուհիի ժամանակակից մեծ յեղաշրջումի դրուագնե-
րով, ուր ընթերցողը գոհացում պիտի գտնէ դեպքերու
ու դեմքերու անկողմնակալ պատկերացումներէն, նա-
խընտրելով իրական պատմութիւնը հիւանդոտ ու անտուն
վիպականութենէն:

Թարգմանող

Ստակեան-Նունեան Վարժարան

ՍՍ.ՄՍ.Թ.Ի.Ս.

Իր հօրեղբայրը անոր ուսումնաստենչ հակումներն ու ընդունակութիւնները տեսնելով լատիներէնի դասեր սկսաւ տալ իրեն: Իր ծնողք անհրաժեշտ ուսումը տալու համար ամէն գոհողութիւն յանձն առած էր:

Ամէն առաւօտ ժամը հինգին կ'արթննար ու առանց իր գիշերազգեստը փոխելու դասերովն ու պարտականութիւններովը կ'զբաղէր: Իր արտասովոր առաջընթացները ապշութեան կը մատնէին ուսուցիչները, որոնք անոր ուսուցանելու պաշտօնը հանդիսով ու պարծանքով կը կատարէին: Աւանդուած դասերը կը լափէր, կը մարսէր ու անհամբեր նորերուն կը սպասէր:

Նախակրթութիւնը աւարտելէն յետոյ, տարի մը եւս իր ուսումը շարունակեց վանքի մը մէջ, իր դատիարակներու գուրգուրանքի ու հոգածութեան առարկան դառնալով, այդ խաղաղ միջավայրին մէջ, իր միտքը հասունցաւ: Յաջորդ տարին իր հանիի մօտ անցնելով մայրենի օճախը վերադարձաւ: Տանը մէջ կարդալով ու տնական պարտականութիւններ կատարելով կ'անցընէր իր ժամանակը:

Իր նախասիրած հեղինակներն էին, Թասսօ, Թօմասըն, Ֆէնէլօն, իսկ մոլին էր Պլուտարքոսի գործերուն, որոնց սկսած էր հետեւիլ իր ութը տարեկան հասակէն: Այս հեղինակի կողմէ պատկերացուած հին հայրենասիրութեան ու առաքինութեան փառաւոր օրինակները ստեղծեցին իր գաղափարի կուռքը, որմէ ներշնչուեցաւ իր կեանքի ամբողջ տեսողութեանը:

Հիմնական դաստիարակութիւն մը առած էր իւրացնելով պատմութիւն, բնագանցական ու մաթէմատիքական գիտութիւններն եւ փիլիսոփայութիւն:

Բարձրահասակ, գեղեցիկ ըլլալէ աւելի առինք-

նող, միշտ կենցաղագէտ, միշտ համակրելի ու զարգացած էր, ամէն ծանօթները անով կը զրաւուէին:

Իր ապրած խաղաղ ու երջանիկ այս քանի մը տարիներու միջոցին, ամուսնական շատ մը պատուաբեր առաջարկներ եղան իրեն, սակայն բոլորն ալ մերժեց:

Իր մօր վատառողջութիւնը պատճառ եղաւ իր վիշտերուն ու անով վրդովուեցաւ իր երջանկութիւնը: Իր մօրը ստիպումներուն վրայ երբ օր մը հրաւիրելու գացած էր իր մէկ բարեկամը, վերադարձին, կաթուածահար վիճակի մէջ գտաւ իր մայրը, որ քանի մը ժամ վերջ մեռաւ:

Մանօն չկրնալով տոկալ այս մեծ կորուստին՝ վտանգաւոր կերպով հիւանդացաւ: Երբ մասամբ վերագտաւ իր առողջութիւնը շարունակեց ուսումնասիրութիւններ ընել. հեղինակեց կարգ մը փիլիսոփայական գործեր, ո՛չ թէ տպագրելու նպատակով, այլ իր անձնական հասոյթին համար:

Հօրը գործերը ձախտող կ'երթային, որով Մանօն պարտաւորուեցաւ ձգել իր ընտանեկան դժբախտացած օճախը ու կրկին մտնել նախապէս իր յանախած վանքը: Նոյն միջոցին հին եւ պատուաւոր գերդաստանէ մը սերած ազնուական մը, Պ. Ռօլան տը Լափլաթիէ, որ քանի մը տարի առաջ զինք հանչաց էր, նախապէս անպատասխանի մնացած ամուսնութեան առաջարկը կրկնեց, այս ուղղութեամբ իրենց միջեւ տեղի ունեցած թղթակցութիւնը Մանօնի հօրը արգելքին վրայ բնդհատուեցաւ: Պ. Ռօլան քսան տարու մեծ էր Մանօնէն: Շատ խիստ սակայն շատ պարկեշտ եւ սկզբունքի տէր մէկն էր, անձ մը որ Մանօնի արժանիքները լիովին գնահատելու կարողութիւնն ունէր:

Մանօն, որ այժմ քսան եւ հինգ տարեկան էր, եղած առաջարկը չմերժեց եւ շատ չանցած եղաւ տիկին Ռօլան: Այր ու կնոջ փոխադարձ յարգանքն ու գուրգուրանքը միշտ օրինակելի մնացին:

Պ. Ռօլան, որ իր ամուսնութեան առաջին տարին Փարիզ անցուց, հարտարարուեստական գործերու հրմուտ ըլլալով հրատարակութեան տուաւ առեւտրական զանազան հեղինակութիւններ որոնց խմբագրութեանց մէջ կարելոր մասնակցութիւն մը ունէր Մատամ Ռօլան: Հինգ տարի վերջ, Ամիէնի մէջ, ունեցան իրենց միակ աղջիկը, զոր մերժեց յանձնել ստնտուի, ինչպէս էր տիրոջ սովորութիւնը:

Մատամ Ռօլան՝ իր քաղաքական ու գրական ըզբաղումներու միջոցին ընտանեկան պարտականութիւններու մէջ երբեք չթերացաւ: Կէսրոջ մահէն վերջ փոխադրուեցան Թէզէ, ուր շատ երջանիկ կ'ապրէին: Բարեկամի մը ուղղած նամակի մը մէջ շատ գեղեցիկ գիծերով կը պատկերացնէ իրենց ընտանեկան երջանկութիւնը:

Ափսո՛ս, իր կեանքի այս բախտաւոր շրջանը երկար չտեւեց. 1789ի յեղափոխութիւնը պայթեցաւ. իր ամենի ալիքներու վրայ բարձրացած այս համբաւաւոր կինը, որ օրուան դէպքերու ղեկավարներէն էր, ինքն ալ զոհ պիտի դառնար ամենակուլ ու անդնդախոր յորձանքին:

ՌՕԼԱՆԻ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆԸ

Ֆրանսայի վեհապետը, Լուի ԺՁրդը, որ բարի սակայն տկարամիտ մէկն էր, նախապէս ինքզինքը յեղափոխական սկզբունքներուն համակիր ցուցուց, սակայն անոր ծայրայեղութիւնները չափաւորելու համար ո՛չ պահանջուած կորովն եւ ո՛չ ալ անհրաժեշտ բաջութիւնը ունէր:

Ֆրանսայի զանազան մասերէն ընտրուած ժողովրդական ներայայացուցիչներէ կազմուած Օրէնսդիր ժողովը երեք կուսակցութիւններէ կը բաղկանար: Ժիոսօնտէններ, Լեոնայիներ եւ Դաշտայիներ:

Առաջիկաները իրենց անունը կ'առնէին ժիոսօնաբաւառէն, ուրկէ ընտրուած էին: Ջերմ ազատասէրներ էին, մարդկայնական ազնիւ ու վեհ զգացումներով տոգորուած. մեծ մասով ուշիմ, անձնուէր եւ հարտասան, բայց իբր երիտասարդներ, անփորձ էին եւ իրենց տեսակէտի անսխալութեանը շատ մոլեռանդ հաստացողներ. Պրիզօ, Վէրնիօ, Վալազէ, Լուվէ, Ժանսօնէ Պարպարօ իրենց հռետորներն ու դեկավարներն էին:

Լեոնականները, որոնք այս անունը կ'ըստանային ժողովին մէջ իրենց զբաւած բարձրադիր նստարաններէն, անախորժ ռամկավարներ էին, կուսակից ժողովուրդի բացարձակ վեհապետութեան, ուրկէ դուրս ամէն ինչ իրենց համար ստրկութիւն կը նշանակէր: Մառա, Ռօպէսփիէն եւ Տանթօն, Ֆրանսայի այդ կատաղի ռամկավարները, յառաջապահներն էին այս կուսակցութեանը:

Դաշտայիններ, որոնք ժողովասրահի տախտակա-
մածի վրայ եւ լեռնայիններուն հակառիւր դիրքեր կը
գրաւէին, չափաւոր էին քայց իրենց կուսակցութիւնն
ալ տկար էր ու անազդեցիկ:

Տէր եւ Տիկին Ռօլան առաջին իսկ վայրկեանին
ջերմ կուսակիցներ էին նոր փոփոխութիւններուն:
Ռօլան Լիօնի շրջանակէն ընտրուած առաջին ժողովի
անդամներէն էր:

Տիկին Ռօլան՝ փարիզաբնակ իր մէկ բարեկամին
ուղղած նամակով մը կը վերլիշէ իր մանկութեան շրջ-
անը ուր կ'ողբար թէ ինչո՞ւ Սպարթական կամ Հոու-
մէական շրջաններուն չէր ծնած. մինչդեռ իր հայրե-
նիքը այժմ այլեւս պէտք չունէր նախանձելու այդ հին
հանրապետութիւններուն: Դարձեալ ազատութեան
առաջին շրջանին՝ խանդավառուած նոր գաղափար-
ներով կը գրէր «Երանի՛ գալիք սերունդներուն. որով-
հետեւ անոնք ազատութեան բոլոր բարիքները պիտի
կրնան վայելի:» Այս արտակարգ ոգեւորութիւնն ալ
երկար չի պիտի տեսէր սաչայն: 1791ին, իբր ունկնդիր
հետեւեցաւ Ազգ. ժողովի նիստերուն, ուր իր տե-
սածներէն սարսափած Վէլէֆրանշ մեկնեցաւ որոշա-
կի նախատեսելով գալիք աղէտը:

Շատ շանցած կրկին վերադարձան Փարիզ, ուր
անստոյգ վիճակ մը կը տիրէր:

Իրաց այս կացութեան մէջ, 1792ի սկիզբները,
միտքերը կը պատրաստուէին Ռօլանին յանձնելու նոր
նախարարութիւն մը, որ առաւելապէս ժիւղտէն-
ներու յատուկ էր: Ռօլան պէտք եղած համբաւի,
փնտռուած պարկեշտութեան տէր էր եւ իբր մաս-
նագէտ քաղաքական տնտեսագիտութեան իր վրայ
դրուած յոյսերը արդարացուց ու շատ շանցած ներ-

բին գործերու նախարարութեան կոչուեցաւ : Այս անուանումը զարմանք պատճառեց շատերուն որոնք ծանօթ էին անոր պարզասիրութեան ու անսթեքելի կենցաղին . յատկութիւններ , որոնք հակադրութիւններ կը կազմէին Լուի ԺՁ ըդ-ի պալատական պարտադիր ու խստապահանջ ձեւակերպութիւններուն :

«Պալատի արարողապետը սարսափեցաւ երբ իր սովորական եւ ոչ-պայմանադրական տարագով Ռօլանի առաջին անգամ վեհապետին ներկայանալը տեսաւ » կը գրէ Մատամ Ռօլան : Ռօլան աննախընթաց յաջողութեամբ կատարեց իր պատասխանատու պաշտօնը , սակայն պէտք է խոստովանիլ թէ կառավարելու գործին մէջ , մտային կարողութիւններով իրմէ աւելի բարձր իր կինը շատ կարելոր դեր մը կը կատարէր . ան էր որ ամուսինի միջոցով կ'ազդէր ամբողջ Ժիռօնտէն կուսակցութեան վրայ : Քաղաքական բոլոր հրատապ խնդիրներու շուրջ խօսակցութիւններն ու խորհրդակցութիւնները փոխանակ նախարարական պաշտօնատեղիին՝ տեղի կ'ունենային Ռօլանի տունը , մասնակցութեամբ Տիկին Ռօլանի :

Ռօլանի նախարարութիւնը կարճատեւ , սակայն նշանաւոր եղաւ : Իր պաշտօնանկութեան ոչ թէ պատճառ այլ միջոցը դարձեալ իր կինը եղաւ :

Ժիռօնտէններ տեսնելով Լուի ԺՁ ըդ-ի սպառնացող վտանգը ուզեցին զգուշացնել զինք . այս տեսակէտով գրաւոր դիմումներով թագաւորին պէտք եղած թելադրութիւններ ընելու պաշտօնը յանձնուեցաւ Ռօլանի :

Յատակ ու յարգալի ոճով խմբագրուած այդ նշանաւոր գրութիւնը Մատամ Ռօլանի հեղինակութիւնն էր : Շատ դժբախտութիւններ խնայուած պիտի ըլլա-

յին եթէ անմիտ վեհապետը գիտցած ըլլար այդ գրութեան բովանդակութեան արժէքն ու իմաստը գնահատել:

Այս գրութիւնը զրկուեցաւ 1792 Յունիս 11ին, յաջորդ օրն իսկ Ռօլան պաշտօնանկ եղաւ:

Քանի մը շարաթ վերջ, Օգոստ. 10ին, կ'առնուէր անիշխանական առաջին քայլը, շղթայագերծուած կատաղի պոռթկումի մը հետեւանքով թագաւորը գահագրկուեցաւ եւ իր գերդաստանի հետ բանտարկուեցաւ. Քրանսայի մէջ միապետութիւնը շնչուելով հանրապետութիւն հռչակուեցաւ. նոյն միջոցին Օրէնսդիր ժողովը, որ նոյն անդամներէ կը բաղկանար, Ազգ. ժողով անունն առաւ: Ժիռօնտէն նախարարները ինչպէս եւ Ռօլան վերահաստատուեցան իրենց պաշտօններու մէջ:

Երկու ընդդիմադիր կուսակցութիւնները, Ժիռօնտէն ու Լեռնական, սկզբունքով համերաշխած, Պրէզօ, Պարպարօ, Ռօպէսփիէն ու Տանթօն անունները հաւասարապէս ժողովրդական խանդավառութեան առարկայ դարձած էին:

Սակայն մինչ Ժիռօնտէններն ու Մատամ Ռօլան ազգային ազատութեան ու ապահովութեան երազներով ու ցնորքներով տարուած էին, Լեռնականները ժազգայէն քիււպին մէջ հաւաքուելով Սեպտեմբերեան զարհուրելի ջարդի դաւադրութիւնը կը սարքէին, ծրագիր մը որ մարդկային անարգութեան գլուխ գործոցն էր:

Փարիզի զանազան բանտերու մէջ արգելափակուած բոլոր դժբախտները անխնայօրէն խողխողուեցան. հակառակ Ժիռօնտէններու ընդիմութեան ու ջանքերուն, թագաւորին դէմ տրուած մահաժիգը զօրծաղրուեցաւ. այս խելայեղ արարքները պատճառ եղան

որ երկու կուսակցութիւններ ընդ միշտ զատուին իրարմէ: Թագաւորի գլխատումէն երկու օր վերջ Ռօլան հրաժարեցաւ իր պաշտօնէն:

Լուի ժՁրդի մահը ժիոսնտէններու անկման ազդանշանը եղաւ. երկու կուսակցութիւններու միջեւ սկսաւ յարատեւ եւ յուսահատական պայքար մը: Մատամ Ռօլան ազատութեան դատի կորուստը բմբունելով 1792 Սեպտ. 5ի եւ 9ի իր նամակներովը այսպէս կ'արտայայտուի, «Ռօպէսփիէօի եւ Մառայի սուրին տակ կը զտնուինք: Դուք գիտէք թէ ես ինչպէս խանդավառուած էի յեղափոխութիւնով, հիմա կամչնամ անկէ, որովհետեւ հրէշներ արատաւորեցին զայն, սարսափելի է ան»:

ԼԵՌՆԱԿԱՆՆԵՐՆ ՈՒ ԺՌՈՏՆՏԷՆՆԵՐՐ

Լեռնականները, որոնք այլևս ժազօպէնեան կը կոչուէին, իշխանութիւնը ամբողջովին իրենց ձեռք անցնելու նպատակը կը հետապնդէին, ասոր համար պէտք էր ընդիմադիրները մէջտեղէն վերցնել եւ նախ ժիւօնտէններէն սկսելու էր:

Ժողովուրդը տակաւին յարգանք ունէր իր ներկայացուցիչներու հանդէպ, հետեւաբար անոնց ապահովութեան սպառնացող ռեւէ փորձ պիտի վրիպէր, որովհետեւ ժազօպէններ փոխանակ զանոնք իբր դաւաճան ամբաստանելու եւ ձերբակալել տալու միջոցին դիմելու, կայացուցին հակամարդկային որոշում մը, սպաննել զանոնք ժողովի գումարման միջոցին:

Մարտ 10ի գիշերը այս ծրագրի գործադրութեան թուական նշանակուած էր: Ժողովականները, որոնք դաւադրութեան գլխաւոր գիծերուն անտեղեակ էին, կարգ մը տարածայնութիւններէ ազդուած, առանց ընդհատելու, նիստը շարունակեցին: Մարտ 10ի երեկոյին, Ժիւօնտէն պատգամաւոր Լէօլէի կինը որ կը բնակէր Սէն Օնօրէ փողոցը, ժազօպէններու ժողովատեղիին մօտ, հոն տեղի ունեցող ազմուկէն ու իրարանցումէն վրդովուած եւ իր ամուսնոյն ապահովութիւնովը մտահոգ ներս մտնելով կը տեսնէ կատաղի ժազօպէններն ու կը լսէ անոնց արիւնոտ որոշումները:

Ժազօպէնները կ'որոշէին հնչեցնել Նօթր-Տամի ահագանգը, ամբոխը հաւաքել եւ երկու ուղղութեամբ յարձակիլ Ազգ. Ժողովի եւ նախարարատուններու վրայ լոյսերը մարած, սուրերը պատեաններէն հան-

ուած . դէպի Ազգ . ժողովը , Լէօվէն փութաց իր կընոջ վկայութիւնը ժիւօնտէն Փէդիօնիին յայտնել : Փէդիօն եւ իր կուսակցական ընկերները պաղարիւն կերպով կը վիճէին վտանգի մը գոյութեան մասին եւ կը մերժէին պատմուածը ընդունիլ իբր իրականութիւն : Այն միջոցին երբ Լէօվէն թախանձագին կ'ըստիպէր Փէդիօնը որ ապահով տեղ մը ապաստանի , վերջինս պատուհանը բանալով ձեռքը դուրսը երկընցուց եւ սառնօրէն պատասխանեց . «Կ'անձրեւէ , այս գիշեր վտանգ չկայ» :

Փէդիօն իրաւունք ունէր : Ազգ . ժողովէն քսաներկու ժիւօնտէններու բացակայութիւնը , պատերազմական նախարար Պէօրնօնվիլի զօրախումբն ու թերեւս անձրեւը վրիպեցուցած էին ժազօպէններու փորձը :

Այս ապօրէն ու վտանգաւոր արարքները լոնլով ժողովականները զայրացան : ժիւօնտէն ղեկավարներէն Վէրնէօ . ժազօպէններու բռնակալութեան դէմ խօսած իր նշանաւոր ուղերձը այսպէս կը վերջացնէր , Սարսափելի է յեղափոխութիւնը , ան հրէշային Կոռնոսն է որ պատառ պատառ կ'ընէ իր զաւակներն անգամ . ան կրնայ վերահաստատել բռնակալութիւնը ու ստեղծել անոր յարակից բոլոր աղէտները : Այս մարգարէական խօսքերը իրենց որոշ ազդեցութիւնը ձգեցին , անմիջապէս ընտրուեցաւ տասներկու հոգինոց յանձնախումբ մը որ ժազօպէններու մեքենայութիւններն ու դաւադրական արարքները քննելու եւ ստուգելու պաշտօնը ունէր :

Յանձնախումբը անհերքելի փաստերով հաստատեց Լեոնականներու ոճրապարտ որոշումներն ու ձեռնարկները :

Քանի մը ժազօպէներ ձերբակալուելով բանտարկուեցան : Իրենց գերագրգռուած կուսակիցները . Մայիս 27ի գիշերը . Ազգ . ժողովը սպառնալիքի ենթարկելով յանձնախումբի ջնջումն ու բանտարկուած ժազօպէներու ազատ արձակումը պահանջեցին : Ժողովասրահը պաշարուած էր , սպառազինուած պատուիրակութիւն մը ներս մտաւ իրենց ուզածներուն անմիջականօրէն գոհացում տրուելու պահանջը ներկայացնելով :

Յեղափոխութեան մեծ դարձակէտն էր այս , այս յանդուգն փորձովը շափաւորութիւնն ու սահմանադրական իրաւունքները կը ջնջուէին , հրէշներու տիրապետութիւնը կը սկսէր եւ այդ վայրկեանէն այլեւս օրէնքն ու արդարութիւնը գոյութիւն ունենալէ կը դադրէին :

Զինեալ ամբոխը ժողովասրահը խուժեց , ժողովականներու օրինական միջոցները անգօր մնացին . Ժիւզիտիներ տասներկուքնոց յանձնախումբի ջնջումը եւ ձերբակալուածներու ազատ արձակումը յայտարարելու պարտաւորուեցան :

Ամբոխը , տեղնելով որ իր պահանջը գոհացում կը ստանայ , բանտերու վրայ յարձակեցաւ եւ արգելափակուածները արձակեց :

Ժողովին ուղղուած այս անարգանքն ու ապօրինութիւնը զայրացուց ժողովականները որոնք յաջորդօրը վերահաստատեցին տասներկուքի յանձնախումբը , որ հրաման ստացաւ լեռնականներու հանդէպ անխնայ վերաբերուիլ :

Ժազօպէներ փրփրեցան , տարածայնութիւններ սկսան . փողոցներու մէջ շարաշուք լռութիւն մը տիրեց , սպառնազին աչքերը սկսան մութի մէջէն լրտն-

սել: Ժիռօնտէները սպառնալիքի տակ էին. երկու կուսակցութիւնները լարուած էին: փոթորիկը անխուսափելի էր ու մօտալուտ:

1793 Մայիս 30ի երեկոյին Փարիզի անվարտիններու կատաղի խուժանը ալեկոծութեան մէջ էր: Ժիռօնտէները, որոնք այդ զիշերը զանազան խումբերու քաժնուած ու օրհասական դիմադրութեան պատրաստուած էին. առաւօտեան արթնցան ահազանգի ձայնէն, ձգեցին իրենց ապաստանարանները Ազգ. Ժողովին երթալու համար. ժանտատեսիլ մարդոց խումբերը, որոնք յաճախ կ'արգիլէին անոնց ընթացքը, տեղի կուտային Ժիռօնտէն պատգամաւորներու զէնքերուն շնորհիւ. պատգամաւորներէն մին միշտ կը կրկնէր «Այս օրը մեր վերջին օրն է», այս խօսքը անսխալ գուշակութիւն մըն էր:

Յունիս մէկը անցաւ խաղաղ, սակայն այս երեւոյթական հանդարտութիւնը գալիք փոթորիկի ազդարարն էր:

Յունիս 2ին՝ մթնոլորտը ելեկտրականացած է, թմբուկի ու ահազանգի ձայները սարսափ կը տարածեն. փողոցները անանցանելի դարձած են զինուած ամբոխովը. Ժիռօնտէններու քայքայումը անխուսափելի է:

Գրգռուած ու արեան ծարաւի կատաղի ժագօպէն վոհմակաները ուխտած են գոհացնել իրենց կիրքը: Նոյն երեկոյ, խուժանավար արիւնարբու Մառան իր ձեռքով Օթէլ տը Վիլի ահազանգը հնչեցուց, իր ամբոխավարական ուղերձով ցնցեց ու առաջնորդեց խուժանը, որ ժամը 10ին Ժողովասրահի դուռը հասած էր:

Նոյն միջնցին գլխաւոր Ժիռօնտէն մը, Լանժընէ, որ ճառով մը կը պախարակէր այս անիշխանութիւնը

ընդմիջուեցաւ ոտքի ելլող Լեւոնականներու կողմէ՝
 ժազօպէններու զինուած, սպառնալից ու խոտվայոյգ
 ամբօխը սրահը խուժելով քսաներկու ժիւօնտէններու
 ձերբակալումը պահանջեց։ Մեծամասնութիւնը՝ չու-
 գելով տեղի տալ այս ապօրէն եւ բռնի միջոցին առ-
 ջեւ ընդդիմացաւ, իրարանցում ու տակնուվրայու-
 թիւն մը յաջորդեց։ Քսան հազար հոգինոց զինեալ
 խուժան մը պաշարած էր ժողովասրահը, աննկարա-
 գրելի այս տեսարանը սոսկում կը պատճառէր նոյն
 իսկ իր հեղինակներուն. անոնց որոնք այդ տականքը
 մղած էին այս աննախընթաց ըմբոստութեան։ Ժողո-
 վը այս ապօրէն ոյժին տեղի տուաւ եւ 22 ժիւօնտէն-
 ներու ձերբակալման հրամանագիրը ստորագրեց։
 Այս տարաբախտ կուսակցութենէն ով որ զտնուեցաւ
 անմիջապէս ձերբակալուեցաւ։

ՄԱՏԱՄ ՌՕԼԱՆԻ ԲԱՆՏԱՐԿՈՒԹԻՒՆԸ

1792—3ի ձմեռը Տէր եւ Տիկին Ռօլան խողխողուելու մղձաւանջը ապրեցան. միւս Ժիւճնտէններու նման իրենք եւս կասկածելիներ էին: Ճգնաժամն էր: Վեարդ անուն վատ մը, ազգին հանդէպ որպէս թէ Լոնտոնի մէջ տեղի ունեցած դաւադրութեան մը իբր մասնակից ու դրդող կ'ամբաստանէր Մատամ Ռօլանը: Խնդիրը Ազգ. Ժողովին բերուելով որոշուեցաւ Մատամը դատի ենթարկել, հրաւէրին պատասխանելով դատարան ներկայացաւ:

— Ի՞նչ է անունդ:

— Ռօլան՛ն, պատասխանեց, անուն մը որով ինքզինքս հպարտ կը զգամ. քանի որ ան կը պատկանէ ազնիւ եւ պատուաւոր մարդու մը:

Ի մէջ այլոց այն հարցումին թէ՛ կը նանչնա՞յ Վեարդը եւ ի՞նչ յարաբերութիւն ունեցած է անոր հետ:

— Տեսակցութիւն մը խնդրելու նպատակով երկու անգամ իր գրաւոր դիմումներուն հետեւանքով, մէկ անգամ միայն տեսնուեցայ իրեն հետ. խօսակցութեան ընթացքին հասկցայ իր լրտես մը ըլլալը եւ մերժեցի տեսակցիլ:

Իր անկեղծ ու համարձակ պատասխանները այնքան համոզիչ էին որ Վեարդի զրպարտող մը ըլլալը յայտնի եղաւ ու նախագահը տիկնոջ ամէն կասկածէ զերծ ըլլալը յայտարարեց:

Անդամներու մեծամասնութեան ծափահարութեանց մէջ անպարտ արձակուեցաւ, իսկ սուսուրա-

պէս ժագօպէններէ կազմուած ունկնդիրները լուռ մնացին : Մահաբեր Մառան , խօսքը դատաւորներուն ուղղեց եւ ունկնդիրները մատնանշելով ըսաւ .

— Հասարակութեան նայեցէք . անո՛նք ձեզմէ աւելի իմաստուն են : Տիկին Ռօլանը վարկաբեկելու համար իր թշնամիներուն կողմէ կատարուած բոլոր ջանքերը աւելի եւս կը տարածէին իր համբաւը :

Պ. Ռօլան հրաժարած էր 1793 Յունուարին . այդ թուականէն մինչեւ Մայիս ամիսը անոնք առանձնութեան եւ համեմատաբար ապահովութեան մէջ կ'ապրէին . սակայն ժիւօնտէններու անկումին վրայ յռեգոյնը կը նախատեսէին :

Մայիս 31ի , յիշատակելի օրուան երեկոյին , ժամը հինգուկոսին զինեալ վեց անձեր , յեղափոխական կօմիտէի հրամանագիրը ձեռքերնին , Պ. Ռօլանը ձերբակալելու եկան : Ռօլան բողոքեց եւ մերժեց նանչնալ հեղինակութիւնը մարմնոյ մը որ օրէնքի վաւերականութիւնը չունի տակաւին : Մարդիկ ձեռնունայն վերադարձան :

Մատամ Ռօլան , որ թէեւ նոյն միջոցին ծանր հիւանդ էր , մտահոգուած իր ամուսինի ապահովութիւնովը , որոշեց անմիջապէս անձամբ ներկայանալ Ազգ. Ժողովին , Լեռնականներու այս ապօրինի արարքին դէմ բողոքել եւ եղած սխալը սրբագրել տալ : Թէեւ վտանգաւոր , սակայն միակ միջոցը այս էր . հետեւաբար առանց նոյնիսկ իր առաւօտեան շրջագգեստը փոխելու , շալ մը նետեց իր ուսերուն եւ փութաց դէպի պալատ , նամբայ բանալով զինեալ ամբոխի մը մէջէն :

Պալատէն ներս փուտքի ամէն փորձ արգելուեցաւ պահակներու կողմէ . վագելով իր ամուսնոյն եկաւ :

մինչդեռ վերջինս բարեկամի մը տունը ապաստանած էր։ Գնաց իր ամուսնոյն մօտ, խորհրդակցութենէ մը յետոյ որոշեց դարձեալ դիմել Ազգ. Ժողովին։

Գնաց, սակայն նրա՛տը վերջացած էր եւ ամբողջ յաղթանակած։

Կէս զիշերին՝ հիւանդ եւ ուժասպառ տունը վերադարձաւ, նամակ մը պիտի գրէր իր ամուսնոյն որուն պէտք էր յանձնուած ըլլար արշալոյսին։ Հագիւթէ նստած էր երբ դուռը զարնուելով պատուիրակութիւն մը ներս մտաւ եւ Պ. Ռօլանը պահանջեց։ Մեր ժեց իր ամուսնոյն թաքստոցը յայտնել, տհաճութիւնով մեկնեցաւ պատուիրակութիւնը անոր դուռին առջեւ պահնորդներու խումբ մը ձգելով։

Մատամ Ռօլան աւարտեց իր նամակն ու գայն յանձնելով իր վստահելի սպասուհիին թեթեւ ընթրիք մը ըրաւ ու հանգատանալու զնաց։ Կէս ժամ շունցած ծառայ մը արթնցուց զինք հաղորդելով թէ զինք տեսնելու համար քանի մը մարդիկ եկած են։ Անոնք զինք ձերբակալելու եկած էին հրամանագրով մը որ օրինական հանգամանք չունէր, իր դիտողութեան պատասխանեցին թէ իրենք իրաւունք ունին իր ամբողջ սենեակներ, դռներ, կարասին ու նոյնիսկ պատուհանները հանրապետական կնիքով կնքելու, այս կոյր ատելութեան մէջ, նոյնիսկ չափեցին ու կնքեցին անոր դաշնամուրը։

Վեռագրի ապօրինութիւնը գիտնալով մէկտեղ, Մատամ Ռօլան նկատելով որ ընդիմութիւնը անօգուտ պիտի ըլլար, հպատակեցաւ, միայն թոյլտուութիւն ուզեց իրեն ու աղջկանը համար կարգ մը հագուստներ գատելու։ Նոյն միջոցին թափառաշրջիկներու ամբողջ մը ներս մտած՝ ամէն ինչ աւարի կուտար։ Խուժանով

չրջապատուած, վերջին անգամ իր գրասեղանին առջեւ նստեցաւ նամակ մը ուղղելու իր բարեկամներէն մէկուն՝ անոր յանձնելով իր աղջիկը, երբ նամակը ուղուած մարդուն անունը հարցուցին՝ վճռապէս մերժեց յայտնել եւ պատուեց կիսատ մնացած նամակը:

Առաւօտ. ժամը 7ին, իրեն հաղորդեցին թէ ամէն ինչ պատրաստ է եւ թէ զինք բանտ պիտի առաջնորդեն: Զինք շրջապատող ու դառնօրէն լացող իր աղջիկն ու ծառաները մխիթարեց եւ հանդարտ երեւոյթով մը հրաժեշտ տուաւ անոնց: Փողոցը իջնելով վարձու կառք մը նստեցաւ եւ զինուած ու աղմկալից ամբոխովը շրջապատուած ճամբայ ինկաւ: «Դէպի Կիլեօթին» աղաղակող քանի մը հասարակ կիներէն զատ ամէնքը լուռ էին: Ապալէյ բանտը տարին զինք եւ որովհետեւ տակաւին մասնաւոր տեղ մը պատրաստուած չէր իրեն համար. նոյն օր բանտի դռնապանի սենեակը մնաց, ուր դռնապանն ու իր կիներ, հակառակ տրուած խիստ հրահանգներուն, շատ ազնուօրէն վերաբերուեցան իրեն հետ: Նախաճաշէն յետոյ իր ապօրէն ձերբակալման դէմ Ազգ. Ժողովի ուղղեալ դիտողագիր մը գրելու արտօնութիւնը տրուեցաւ իրեն, խոստացան իրեն նոյնպէս ազատօրէն ընդունիլ իր բարեկամներու այցելութիւնը:

Երեկոյ ժամը 10ին, իր խցիկը պատրաստուած ըլլալով առաջին անգամ հոն մտաւ: Լայն սենեակ մը չորս աղտոտ պատերով, պզտիկ վառարան մը եւ պատուհանները գոցուած երկաթեայ կրկնակ վանդակներով, որոնցմէ լոյսը դժուարաւ ներս կը թափանցէր, անկողինը պարզ խշտեակ մը, այս էր իր սենեակը: Հակառակ ամբողջ գիշերը հնչող ահազանգի չարագուշակ ծայնին, մատամ Ռօլան այնքան յոգնած էր որ քնացաւ մինչեւ յաջորդ օր, ժամը 12:

Իր առաջին գործն եղաւ սենեակը հանդատաւէտ վիճակի մը վերածելը, պատուհանի մօտ բերաւ փորքիկ սեղան մը զոր հերմակ լաթով մը ծածկեց եւ իբր գրասեղան գործածեց. վառարանը ընտրեց իբր հաշի սեղան, երկու մեծ գնդասեղները գործածեց իբր հանդերձակալ: Այնքան զուարթօրէն կ'ընէր այս կարգադրութիւնները որպէս թէ իր նախարարական հիւրանոցին մէջ ըլլար: Սկսաւ այլեւս գիրքերու մասին մտածել, իր նախասիրած Թօմարնի Եղանակներ անուն գիրքը միշտ իր քովը կը գտուէր: Պլուտարքոսի կեանքեր եւ Հուսիս Անգլիոյ պատմութիւնը բերել տուաւ եւ ընթերցումներով իր ժամանակը հաճելի կերպով կ'անցընէր:

Իր առանձնոցի մէջ իսկ կը լսէր թէ՛ Բարիզ շատ հեռու է խաղաղելէ:

Թմբուկի եւ աղմուկի ձայները յարատեւօրէն կը հասնէին մինչեւ բանտը, կը հասկցուէր թէ ամբոխի զայրոյթը միշտ անելու վրայ էր: Դռնապանի կնոջ սենեակը, իր հաշը ընելէն յետոյ իր սենեակը վերադարձին, հոն գտաւ իր հաւատարիմ ծառան շատ յուզուած վիճակի մը մէջ. Մատամ Ռօլանն ալ անկարող եղաւ իր վիշտը զսպել: Յաջորդ առաւօտ անհամբեր լուրի կ'սպասէր, գիտեր թէ գիշերուան իրարանցումը կարելոր դէպքերու նշան էր: Վտանգի նախազգացումը ունէր արդէն, երբ 22 ժիւզտէններու ձերբակալման հրամանագրի լուրը կարդաց, թերթը ձգեց, վիշտի եւ զայրոյթի արտայայտութիւնով մը բացազանչեց «Ազատութիւնը կորսուած է առ յաւէտ»:

Իր անձէն աւելի Ֆրանսան կը մտածէր, իսկ հիմա՛ իր փախստական ու անտուն ամուսինը, իր անժառանգ ու անպաշտպան աղջիկը մտաբերելով մոռ-

ցաւ նոյնիսկ իր հայրենիքը: Սակայն այս մուայլ մտածումները պէտք էր վանել ու իր անձնական ազատութիւնը մտածելու համար մոռնալ ամէն բան:

Բանտի մէջ՝ կար նաեւ ապրուստի խնդիրը, պետութեան կողմէ ամէն մէկ բանտարկեալին յատկացուած օրապահիկը իր պէտքերուն գոհացում տալու անբաւարար էր: Մատամ Ռօլան որոշեց աւելի խրստամբեր բլլալ. իր նախաճաշը հացէ եւ ջուրէ կը բաղկանար իսկ ճաշը՝ լոկ միսէ ու բանջարեղէնէ:

Խնայուած դրամը կը բաժնէր աղքատ բանտարկեալներուն: Ամէնէն աւելի գիրքի եւ ծաղիկի պէտք ունէր. իր դժբախտութեանց միջոցին՝ կարգ մը բարեկամներու մխիթարանքը միայն կար: Իր ազատութիւնը շատ հեռու էր: Ազգ. Ժողովին ուղղած իր նամակը անպատասխան կը մնար:

Ներքին գործոց նախարարութեան ինչպէս նաեւ պատկան իշխանութիւններուն ուղղած իր բոլոր խընդրագրերը նոյն բախտին արժանացած էին. զարմացաւ երբ իր բանտարկութեան 24րդ օրը ազատ արձակեցին զինք: «Անպարտ է» կ'ըսէր հրամանագիրը:

Մատամ Ռօլան անապարանքով կառք մը նոտելով տունը մեկնեցաւ. բայց հազիւ թէ ներս կը մտնէր երկու մարդիկ՝ յանուն օրէնքի, ձերբակալիցին զինք: Այս անխիղճ խաբէութիւնը անոր համար որ իր առաջին ձերբակալութիւնը ապօրինի եղած էր:

Իր թշնամիները՝ իրենց արարքը օրինականացնելու համար՝ պէտք տեսած էին զինք արձակել եւ երկրորդ անգամ ձերբակալել:

Դառնացած սիրտով համակերպեցաւ եւ առաջնորդուեցաւ Սէն Բլաժիի բանտը ուր միշտ կը յիշէր Ապպէյ բանտի իր նախկին սենեակը:

Այս նոր բանտը հասնելուն՝ իրեն առաջարկուեցաւ կամ ուրիշ բանտարկեալներու հետ միեւնոյն սենեակի մէջ կենալ եւ կամ արգելափակուիլ խցիկի մը մէջ, ուր հազիւ կրնար շարժիլ, երկու անկողին, երկու սեղան, երկու աթոռ հազիւ կը տեղաւորուէին հոն եւ օրական սեւ հացէ մը եւ պնակ մը լուբիայէն զատ, ուրիշ ուտելիք չէր տրուեր: Կարելի չէ ուրանալ թէ այս զրկանքները չազդեցին իր առողջութեան վրայ, տկարացաւ բայց շարունակեց Անգլիերէնի ընթերցումըն ու գծագրութիւնը: Իր երեք անձնուէր բարեկամները կը շարունակէին իրենց այցելութիւնները. շատ դժուարաւ կը յաջողէին իրեն նուիրել իր սիրական ծաղիկներն ու պտուղներ. սակայն այս ամէնը չէր կրնար իր բանտի տաժանելի կեանքը տանելի դարձնել:

Քանտապահի կինը, գթալով անոր վրայ, աւելի հանգստաւէտ սենեակ մը փոխադրեց զայն եւ դաշնամուր մը հայթայթեց իրեն, ինչ որ բանտարկութեան միջոցին մխիթարութիւն մը եղաւ իրեն: Այս բարեացակամ ու ազնիւ վերաբերումը կը թեթեւցնէր անոր բանտարկութեան ծանրութիւնը: Քանտապահի կինը, Մատամ Պօնշօն, իր համակրութիւնը այնքան առաջ տարաւ որ ուզեց անոր փախուստի միջոցներ ապահովել, սակայն հակառակ ազնիւ տիկնոջ ու իր բարեկամներու բոլոր խորհուրդներուն՝ ան բացարձակապէս մերժեց փախուստի առաջարկը: Բարեկամական այս վերաբերումին ու թոյլատուութիւններուն տեղեկանալով իշխանութիւնը խիստ կերպով պատժեց բանտապահը, դաշնամուրը փոխադրել տուաւ այլուր եւ Մատամ Ռօլանը՝ իր նախկին խցիկը, խիստ հսկողութեան մը ներքեւ:

Իր սովորական պաղարիւնութիւնով տոկաց այս

անախորժ փոփոխութիւններուն սպասելով իր դատա-
վարութեանն ու դատապարտութեանը :

Միս Ուիլիեմս Անգլուհին, որ այն ատեն Ֆրանսա
կը բնակէր եւ մօտէն յարաբերութիւն ունէր Մատամ
Ռօլանի հետ, իր մէկ այցելութիւնը այսպէս կը
պատմէ.

«Սէն Փլաժի իր բանտին մէջ այցելելով իրեն հո-
գեկան գերադանց կորովի մէջ գտայ զինք, իր սովո-
րական հանդարտութիւնով ու զուարթութիւնով բան-
տի մէջ կը տեսնուէր այնպէս որպէս թէ իր նախա-
րարական տանը մէջն ըլլար: Ընթերցանութեան գիր-
քեր ապահոված էր. Պլուտարքոսը կը կարդար: —
Մահուան կը սպասեմ ըսաւ:

Իր նայուածքն ու արտայայտութիւնը ինձի ա-
պահովութիւն ներշնչեցին թէ իր հռչակաւոր նկա-
րագրին համաձայն պատրաստուած էր հաստատա-
կամօրէն դիմազրաւել իրեն սպասող մահը: Երբ իր
միակ տասներեք տարեկան աղջկան մասին հարցուցի,
բղձկեցաւ. ամուսնի եւ զաւկի վերյիշումը կորսնցուց
ազատութեան այս մեծ զոհին քաջութիւնը տեղի տա-
լով կնոջական ու մայրական զգացումներուն»:

Ապալէյի եւ Սէն Փլաժէի բանտարկութեանց մի-
ջոցին, Մատամ Ռօլան գրեց իր սբանչելի Յիշատակները
եւ Նօթեր պատմութեան համար:

Յիշատակները յանձնեց իր ուխտեալ բարեկամ
Շամփանէօին, իսկ կարգ մը զրութիւններն ալ Միս
Ուիլիեմսի որ դժբախտաբար պարտաւորուեցաւ փը-
հացնել զանոնք:

ՔՅՈՆՆԵՐԿՈՒԻ ԺԻՌՕՆՈՒՆԵՐՈՒԻ ՆԱԿԲՏԱԳԻՐՐ

Քանի մը ժիւօնօտէններ յաջողած էին փախչիլ, մնացածները, նախապէս իրենց բնակարաններու մէջ արգելափակուած էին ու յետոյ Լիւքսէմպուրկի եւ անկէ ալ Լաֆօրսի բանտերը փոխադրուած:

Ասոնցմէ երկուք, Սելլըրի եւ Լասուրս, իրենց հիւանդութեան պատճառով թոյլատրուած էին մնալ Լիւքսէմպուրկի բանտը եւ հոն սպասել իրենց դատաւարութեանը: Առաջինը նախարարական պաշտօն վարած էր, իսկ երկրորդը, 60 տարեկան ծերունի մը, ամուսինն էր հուշակաւոր Մատամ տը Սիլլըրիի: Նոյն բանտը կը գտնուէր նաեւ Միս Ուիլերմս, յայտնի հեղինակը Ֆրանսական նախահանրին, ուրկէ կը քաղենք հետեւեալ մասերը:

«Մեր խցիկը հասարակաց սրահին հետ հաղորդակցութեան մէջ էր դուռով մը զոր բանտի պաշտօնեաները ամէն գիշեր խնամով կը կղզէին: Յաճախ հաճելի ընկերութիւնը կը վայելէի Սիլլըրիի եւ Լասուրսի, որոնք իրենց մահը տնօրինող ձեւական ու խնդկատակ դատաւարութեանը կը սպասէին:

Բանտարկութեանս երկրորդ գիշերը երբ ամէնքը արգելափակուած էին իրենց խցիկներուն մէջ, Լասուրս սենեակս մտնելով սկսանք փափսուքով խօսակցիլ, աչքերնիս միշտ դուռին յառած. յաջորդ այցելութեան՝ անոր կ'ընկերանար նաեւ Սիլլըրին: Անոնք երեք ամիսներէ ի վեր ապրած էին բանտի տաժանելի կեանքը: Ծերունի Սիլլըրին՝ իր նախկին հոխ ու

երջանիկ կեանքը յիշելով կուլար ու իր փրկութեան մասին մեզմէ մխիթարութիւն կը սպասէր:

Այդ վայրկեաններու զգացումները պատկերացնելու անկարող եմ: Անհանգուրժելի ու անաւոր բան է համոզուած ըլլալ թէ բախտակից այս անմեղներու օրերը համրուած են ու անոնք դատապարտուած են մեռնելու, գիտնալ թէ՛ անոնք պիտի ներկայանան դատարանի մը որ պարզապէս կառափնատի նախադուռն է. զգացումներ խեղդելու հարկին մէջ գտնուիլ եւ գիտնալով այս ամէնը՝ կեղծել ու յոյս ներշնչել:

Նախախնամութեան վրայ իրենց ունեցած անսահման վստահութիւնն ու կրօնի սէրը իրենց մխիթարութեան միակ միջոցներն էին:

Սմէն երեկոյ, քնանալէ առաջ, ծնրադիր, իրենց հեղինակած աղօթերգերու վշտագին եղանակներն ու մրմուռը սոսկումով կը վերյիշեմ:

Լասուրս շաբաթուան մը ամուսնացած էր երբ օրէնադիր ժողովին անդամ ընտրուելով բաժնուեցաւ իր կնոջմէն, զոր այլեւս չտեսաւ: Հետեւեալ միջադէպը շատ խորունկ տպաւորութիւն գործած էր իր մտքի վրայ: Օգոստոս ամսոյ մէջ, օր մը Օրէնադիր ժողովի անդամներէն անուանի եւ տաղանդաւոր կարգ մը հայրենասէրներու հետ Սէնթ Անթուանի մէջ կը ճաշէին տօնելով նոր հանրապետութեան ծնունդը եւ անոր մէջ իրենց ունեցած պանծալի դերը, երբ կոչնականներէն քաղաքացի մը դիտել տուաւ թէ մի գուցէ տարբեր տեսակ խնջոյք մը սարքուի իրենց:

—Քանի որ դուք հանրապետութեան հիմնադիրներէն էք՝ պիտի ըլլաք նաեւ անոր զոհերը: Շատ շանցած դուք պիտի ստիպուիք ժողովուրդը ենթարկել կարգ մը սեղմումներու եւ պարտաւորութիւններու

երբ Ձեր եւ անոր թշնամիները ձեզ պիտի ներկայացնեն այնպէս որպէս թէ դուք արքայական իշխանութիւնը տապալեցիք եւ անոր տեղ հաստատեցիք ձեր անձնական տիրապետութիւնը :

Դուք պիտի ամբաստանուիք իբր ազնուապետականներ եւ ես՝ ձեր վախճանը կառափնատի վրայ կը նախատեսեմ :

Այս գուշակութիւնը ամէնքի ծիծաղին արժանացած էր, բայց յաջորդ ձմեռը, երբ քաղաքական հորիզոնի վրայ փոթորկաբեր ամպերը կը կուտակուէին Լասուրս չէր մոռցած այդ մարգարէութիւնը եւ միշտ Վէրնէօին կը յիշեցնէր Սէնթ Անթուանի հրաւիրեալը : Մայիս 31էն քանի մը օր առաջ, երբ առաջին անգամ ըլլալով Ազգ. Ժողովը պաշարուած էր, Լասուրս խօսքը Վէրնէօին ուղղելով հարցուց :

—Ի՞նչ կը մտածես Սէնթ Անթուանի գուշակի մասին :

—Սէնթ Անթուանի մարգարէն բացարձակ նշարտութիւնը խօսեցաւ պատասխանեց վերջինս :

Առաւօտ մը Լասուրս եւ Սիլլըրի Ազգ. Ժողովի միւս տասներինը անդամներու հետ, պահակախումբի մը հսկողութեամբ, յեղափոխական դատարանը առաջնորդուեցան եւ երեկոյեան ճամբ հինգին հազիւ վերադարձան :

Դատաւորներու եւ ժիւրիի անդամներու արտայայտութիւններն ու վերաբերմունքը, անոնց մէջ, ազատութեան ամէնէն աղօտ նշոյլն անգամ խաւարեցուցած էին : Հրէշ դատաւորներու զոհերը իրենց ոճրագործներու նայուածքներու մէջ որոշակի կարդացած էին իրենց ճակատագիրը : Սակայն հակառակ այս չարագուշակութիւններուն, մեր բարեկամները, դատա-

րանէն վերադարձին՝ աւելի լաւ տրամադրութիւններու մէջ էին» :

Այս ոճրապարտ դատավարութենէն քանի մը օր վերջ, ոստիկանութենէն եկած հրահանգի մը համաձայն՝ բանտարկուած Անգլուհին՝ Սէնթ Անթուանի մենաստանը փոխադրուեցաւ : Այս լուրը մեծ վիշտ պատճառեց Հասուրսին եւ Սելլըրիին եւ իրարմէ բաժնուեցան արցունքով, անսահման յուզումներով ու սրտաբեկ :

Հա Ֆօրսի բանար փոխադրուած միւս ժիւօնտէններու կեանքը պատկերացուցած է Պառօն տը Ռիուֆ նոյնպէս բանտարկեալ մը, որ բարեբախտաբար իր թշնամիներէն մոռցուեցաւ եւ տէնօրի շրջանը անցուց անվտանգ :

«Անոնք խաղաղ էին եւ անտարբեր, կը գրէ՝ փրկութեան յոյսը երբէք չունէին : Պրիզօն՝ առանց՝ իր մասին մտահոգուելու՝ Ֆրանսայի ճակատագիրը կ'ողբար : Ժան Սօնէ կ'արհամարհէր իր հայրենիքի բռնակալները եւ անուննին անգամ չէր ուզեր յիշել :

Վէրնէօ միշտ նոյնն էր, փոխնիփոխ մտախոհ եւ գուարթ, յանախ իր բախտակիցները՝ իր շուրջը բոլորուած՝ մտիկ կ'ընէին իր անմրցելի կրքոտ հռետորութիւնը, որ աւա՛ղ, շատ չանցած պիտի կորսուէր ընդ միշտ :

Վալազէ՝ իրեն սպասող փառաւոր մարտիրոսութեան գաղափարովը զբաւուած՝ ամէն զգացում կորսընցուցած ըլլալ կը թուէր : Բայց բոլոր այս անբախտ հերքաներէն աւելի կարեկցութիւն հրաւիրողիներն էին Տիւբօ եւ Ֆօնֆրէ : Երկու քենեկալներ, որոնք բացարձակօրէն անմեղ եւ ամէն կասկածէ զերծ եղած էին :

Հակառակ անոր որ Տիւրօն փախուստի միջոց ունեցած էր չէր փախած որպէսզի՝ իր ազգականին վիճակուած բախտին ինքն ալ մասնակից ըլլայ եւ զայն առանձին չի թողու իր զժբախտութեանց մէջ։ Ֆօնֆոնէ՝ իր կինն ու զաւակները յիշելով արցունք կը թափէր եւ երկուքն ալ փոխադարձաբար իրար մխիթարել կը ջանային։

Իրենց դատաւարութեան առաջին երկու նիստերուն՝ Ժիռօնտէններուն թոյլատրուեցաւ պաշտպանել անոնց դատը։

Շնորհիւ Վէրնէօի խանդավառ հռետորութեանը, որ Սեպտեմբերեան կոտորածի հեղինակներն եղող եւ ներկայ գտնուող կատաղի մարդասպաններու աչքերէն անգամ արցունքներ կը հոսեցնէր, անոնք անպարտ արձակուելու վրայ էին։ Երբ այս թոյլտուութեան հետեւանքը նշմարուելով բոլոր բանտարկեալներուն արգիլուեցաւ ռուէ մէկու պաշտպանութիւն ստանձնելը, որով անոնք լուծեան դատապարտուեցան։

Լասուրս իր մահաւճիռը լսելուն՝ հետեւեալ հին նշանաւոր խօսքը կրկնեց «ես կը մեռնիմ ա՛յն միջոցին՝ երբ ժողովուրդը իր բանականութիւնը կորսնցուցած է, բայց դուք պիտի մեռնիք ա՛յն ատեն երբ ան կատարելապէս տէրն է իր միտքին»։

Բոլորն ալ նշանակելի հաստատամտութիւն մը ցոյց տուին, գիրկընդխառնուեցան եւ միաբերան գոչեցին «Կեցցէ՛ հանրապետութիւն»։ Իրենցմէ միայն Վալազէն մարելով ինկաւ. «երկչո՛տ» ըսաւ ժան Սօնէ ու փորձեց գետնէն վերցնել զայն, բայց ան մեռած էր արդէն, իր թուղթերու մէջ պահած փոքրիկ զաշոյնով մը իր սիրտը հարուածած ու մեռած էր։

Դատարանը անմիջապէս վճռեց միւս բանտարկ-

եալներու հետ կառքով մը անոր մարմինն ալ փոխադրել եւ գլխատել։

Վէրնէօ՝ որ ինքնասպանութեան համար՝ թոյն պահած էր, այս վճիռը լսելով՝ նախընտրեց իր Տիւքօ եւ Ֆօնֆուէ բարեկամներուն հետ միասին մեռնիլ։

Անոնց դատապարտութեան վճիռը տրուեցաւ 1793 Հոկտ. 30ի գիշերը։ Իրենց բանտակիցները, որոնք անձկանօք կը սպասէին դատապարտութեան արդիւնքին, անոնցմէ ոչ մէկ խօսք լսեցին բացի հայրենասիրական երգերէն, որոնց արծազանգը կը տարածուէր բանտի բոլոր խցիկներու մէջ։ Ամբողջ այդ զարհուրելի գիշերը ազատութեան երգերը կ'արծազանգէին բռնակալութեան լուռ զնտաններու մէջ։ Վերջին ժամերուն վիճաբանեցան Ֆրանսայի ապագայի մասին, ըրին նաեւ թեթեւ ընթրիք մը, որու միջոցին կ'ըսպասարկէր Տիւփրաթի ծառան։

Տիւփրաթ իր ծառայի լալը տեսնելով մխիթարեց զայն եւ իր մատուցած լաւ ծառայութիւններու համար շնորհակալութիւն յայտնեց ու աւելցուց «քեզի կը յանձնեմ կինս»։

Այս ծառան էր որ յետոյ իր միակ կալուածը ծախեց ու անոր փոխարժէքովը իր նախկին տիրուհիի թշուառ վիճակի դառնութիւնները մեղմացուց։

Յաջորդ օրը ամէնքն ալ դէպի Կիյեօթին առաջնորդուեցան։ Ամէնէն առաջ Սիլլըրին պիտի մեռնէր. կառափնատի պատուանդանին վրայ ելաւ, հանդարտ երեւոյթով մը ներկաներուն խոնարհութիւն ըրաւ ու իր գլուխը Կիյեօթինին երկարեց։

Կառափնատին առջեւ քսանեւմէկ ժիւօնտէններ

գիրկընդխառնուեցան եւ անգամ մ'եւս երգեցին Մար-
սէյէզ ազգային երգը եւ պօռացին :

«Կեցցէ հանրապետութիւն» :

Քանի մը վայրկեան վերջ անոնք ոչ եւս էին .
այս հերոս , հռետոր եւ անուասիրտ մարդոցմէ այսօր
ոչի՛նչ մնացած է , ոչի՛նչ . բացի իրենց անմահ յիշա-
տակէն» :

ՄԱՏԱՄ ՌՕԼԱՆԻ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹԻՒՆՆ

ՈՒ Մ Ա Հ Ը

1793 Հոկտ. 31ին, քսաներկու ժիռօնտէններու գլխատման օրը, Մատամ Ռօլան Սէն Փլաթէէն փոխադրուեցաւ Քօնսիէժրիի բանտը, ուրկէ իր թանկագին բարեկամները դեռ նոր տարուած էին գլխատուելու: Հոն նետուեցաւ մերկ զնտանի մը մէջ: Բանտարկեալ մը ազնուութիւնը ունեցաւ իր անկողինը անոր տրամադրելու: Օդը շատ ցուրտ էր, բայց արգիլուած էր իրեն ինքզինքը տաքցնելու միջոցներ հայթայթել:

Յաջորդ օրը, Տափտ դատաւորը երկար հարցաքննութեան մը ենթարկեց զինք: Ժիռօնտէններու հետ իր ունեցած յարաբերութիւններու մասին՝ խիստ հարցումներ ուղղուեցան իրեն. ան միշտ կ'արդարացընէր ինքզինքը առանց իրողութիւնները ծածկելու, բայց առանց նոյնիսկ իր տալիք պատասխաններուն սպասելու, նոր հարցումներ կ'ուղղէին իրեն զինք պարզապէս շփոթեցնելու համար:

Այս վրդովեցուցիչ հարցաքննութիւնը երեք ժամ տեւեց. ասկէ յետոյ պարտաւորուած էր ասոր նման ուրիշ կարգ մը հարցաքննութիւններու ալ ենթարկուիլ. բայց իր կամքը ու միտքը չըրբեցին զինք: Կեանքի այս փորձից շրջանին՝ ան ցոյց տուաւ մտքի ամենամեծ հանդարտութիւն մը: Իր կանացի գրաւչութիւններ ու հերոսական զանազան արտայայտութիւններն ու այս վերջին օրերը յաջողապէս նկարագրուած են Ռիւֆի կողմէ:

Իր երիտասարդութեան շրջանը թէեւ անցուցած՝ խիստ գրաւիչ էր . իր՝ գեղեցկութենէն ոչի՛նչ կորսընցուցած էր : Իր խոշոր սեւ աչքերը համակ քաղցրութիւն կ'արտայայտէին : Իր խցիկը միւս բանտերէն բաժնող երկաթեայ վանդակներու առջեւը կեցած , իր գրաւիչ լեզուով ու հերոսական գաղափարներով կը ներշնչէր ու կ'ոգեւորէր բոլոր բանտարկեալները , որոնք վանդակներու ետեւ խռնուած՝ զինք մտիկ կ'ընէին ու անով կը խանդավառուէին : Ժիոսնտէններու մասին յաճախ խօսած միջոցին «մեր բարեկամներ» կը կոչէր զանոնք ու անոնց անունները արտասանած միջոցին ո՛չ վիշտ եւ ո՛չ ալ զղջում կ'արտայայտէր , որովհետեւ նշմարելով իր մօտաւոր վախճանը՝ մարդկային տկար զգացումները ամբողջովին թոթափած էր : Զինք պահպանող կինը , օր մը , ըսաւ Ռիւֆին «քու ներկայութեանը՝ շատ տոկուն կ'երեւի ան , մինչդեռ իր առանձնասենեակի մէջ՝ յաճախ ժամերով պատուհանին առջեւ , զլուխը ծռած , կուլայ» : Բանտարկեալներն ալ երբեմն իր այտերու վրայ արցունքի հետքեր կը նշմարէին թէեւ ինք միշտ կ'աշխատէր բան մը չզգացնել :

Միայն մէկ շաբաթ մնաց Քօնսէժրիի բանտը քայց իր սգնուութիւնով . հմայեց բոլոր բանտարկեալները :

Իր փատտաբանը , Շըվէօլակարտ , դատաւարութենէն օր մը առաջ , իրեն հետ խորհրդակցելու նպատակով այցելութեան եկած էր : Մաւաւմ Ռօլան , իր մատանին մատէն հանելով ըսաւ «վաղը՝ ես այլեւս չպիտի ըլլամ . զիտեմ թէ ի՞նչ նակատագիր կ'ըսպասէ ինձի , ձեր ազնիւ օժանդակութիւնը չկրնար փրկել զիս սակայն կրնայ վտանգել ձեզ . հետեւաբար կը խնդրմ

որ դատարանը չներկայանաք եւ ընդունիք իմ յարգանքի այս վերջին յիշատակը» :

Երբ դատարանը ներկայացաւ վերջին անգամ՝ ի նշան իր անմեղութեան՝ ամբողջովին ճերմակ հագած էր, իր սիրունութիւնը կրկնապատկուած, ինքնավրատան ու համարձակ դատասարահր մտաւ :

Իրեն դէմ եղած ամբաստանութիւնները անհիմն էին . զինք ամբաստանողներէն մէկը այս անգամ տիկին մըն էր եւ այս տիկինը իր աղջկայ ուսուցչուհին էր եղած, իրեն եղած թելադրութիւններուն ու ըստառնալիքներուն ենթարկուելով՝ այս կինը եկած էր վկայելու Մատամ Ռօլանի դէմ . անոր դէմ, որու բարեսրտութենէն ու առատածեռնութենէն մեծապէս օգտուած էր ինքը, քանի որ անոր աղջկայ դաստիարակը եղած միջոցին՝ աղքատներուն բաժնուելու համար, ամէն ամիս հազարաւոր ֆրանքներ Մատամ Ռօլան իրեն կը յանձնէր :

Ի՞նչ ոճիւր կրնար վերագրուիլ Մատամ Ռօլանի, բոլոր ըսուածները անիմաստ էին ու անգոհացուցիչ :

Անարգ ու ապերախտ այդ կնոջ զրպարտութիւնները հերքելու եւ իր տիրուհին ազատելու միամիտ վստահութեամբ եւ հակառակ բոլոր ճնշումներուն ու սպառնալիքներուն, Մատամ Ռօլանի հաւատարիմ սպասուհին դատարան ներկայացաւ ու համարձակօրէն անոր ի նպաստ վկայեց :

Մատամ Ռօլանի խմբագրած ու պատմագիր Ալիսօնի կողմէ կարդացուած իր պաշտպանողականը ֆրանսական յեղափոխութեան ամենազգայացունց դրուազներէն մէկն է :

«Ինձի դէմ եղած ամբաստանութիւնը ամբողջովին հիմնուած է այն ենթադրութեան վրայ թէ ես դաւա-

դիր որակուած մարդոց գործակցած եմ, թէեւ ես պարտաւոր չեմ իմ անձնական համոզումներուս մասին հաշիւ տալու, բայց գաղտնի ոչի՛նչ ունիմ, Դուք զիս կ'ամբաստանէք իմ փախուստի ձեռնարկիս համար, ճիշտ է որ իմ ուզած ապահով տեղը զիս տանելու նպատակով փախուստի առաջարկն ու ստիպումները եղան ինձի, բայց ես իսպառ մերժեցի եղած առաջարկը նկատելով որ ան համապատասխան չէր իմ պարտականութեանս ու պատիւիս:

Պարտականութեանս հակառակ համարեցի անոր համար որ չէի ուզեր վտանգի ենթարկել անոնք որոնց հսկողութեանը յանձնուած էի. իսկ պատիւիս հակառակ՝ որովհետեւ նախընտրեցի ամէն տառապանքի ենթարկուիլ ու տոկալ քան իմ նկարագրիս անհամապատասխան փախուստի մը սնիրովը արատաւորուիլ...

Ինձի համար շատ դիւրին էր ազատիլ այս դատավարութենէն, զոր արդէն իսկ կը նախատեսէի. բայց աւելի յարմար սեպեցի ներկայանալ հոս...

Համոզուած եմ թէ այս օրինակը ես պարտաւոր էի հայրենիքիս տալու: Համոզուած եմ նոյնպէս թէ՛ իմ դատապարտուելովս կին մը գոհուած կ'ըլլայ եւ այդ արարքը իբր ատելութեան ու անարգանքի կտակ մը կը թողում իմ բռնակալներուս. դատապարտեցէք կին մը, որու յանցանքն է իր ունեցած համեստ կարողութիւնը, զոր սակայն չգործածեց իր անձնական շահին համար: Դատապարտեցէք կին մը մարդկութեան համար իր ունեցած մեծ նախանձախնդրութեան յանցանքով, դատապարտեցէք կին մը որ իր բարեկամներուն հաւատարիմ մնալու բազութիւնը ունեցած է եւ իր կեանքի զնով ճշմարտութեան դատանիքը իրեն կրօնք ու սկզբունք ընդունած է:

Հոգիի մեծութիւն ունեցողները միայն կրնան մեռցնել իրենց անձնական զգացումներն ու երբեք չեն մոռնար թէ իրենք հասարակութեան սեփականութիւնն են: Անո՛նք իրենց վարձատրութիւնը ապագայի մէջ կը փնտռեն...:

Հիմա այլեւս իմ դատապարտութեանս կ'ըստասեմ...:

Երբ սխալմամբ կամ վատաբար դատապարտուած անմեղութիւնը կառափնատին վրայ բարձրանայ, հոն՝ ան իր յաղթական նպատակակէտին հասած կ'ըլլայ...:

Երանի՛ թէ նուիրաբերուող վերջին զոհը ըլլայի ես...:

Ես կը հեռանամ այս դժբախտ աշխարհէն, ուր անմեղութիւնը կը սպաննուի ու արդարութիւնը արիւնով կը խեղդուի:

Ո՞վ երկնային Աստուա՛ճ. դո՛ւն լուսաւորէ այն դժբախտները, որոնց աղատութեան համար իմ բովանդակ կորովս ու իմ ջերմագին իղձերս նուիրեցի...: Ազատութի՛ւն, ան սեփականութիւնն է այն մեծ հոգիներուն, որոնք կ'արհամարհեն մահը եւ քաջութեամբ կը դիմագրաւեն զայն: Ազատութիւնը խոհեմութեան վարագոյրովը իրենց եասիրութիւնն ու վատութիւնը ծածկող սփիրներով հիւսուած ու արիւնով շաղաղուած տկար միտքերու համար չէ եղած: Ազատութիւնը գոյութիւն չունի այն անբարոյ մարդոց համար, որոնք թշուառութեան կոյուղիի մէջ կը սողակին եւ կառափնատէն հոսող արեան հեղեղներու մէջ լոգանք կ'ընեն:

Ազատութիւնը պահակն է իմաստուն եւ մարդասէր ժողովուրդներուն, որոնք արդարութիւն կը գործադրեն. կ'անարգեն կեղծիքը, կը ճանչնան իրենց իս-

ձգական բարեկամները եւ կը յարգեն ճշմարտութիւնը»

Վերոգրեալ մասնակի արտատպումները քաղուած են իր նշանաւոր պաշտպանողականէն, որով իր ամբողջութիւնը կ'ապացուցանէր, սակայն չէր մեղմացներ իր ոխերիմ բռնակալներու կոյր ատելութիւնը :

Ժիւստիտէններու հետ իր ունեցած բարեկամութիւնը իրեն վերագրուած աններելի ոճիրն էր :

Նախագահը հասկնալով որ զինք ամբաստանելու համար փաստի մը եւ կամ աւելի ճիշդ պատրուակի մը պէտք կայ հարցուց :

—Ո՞ր է ամուսինիդ թաքստոցը :

—Անոր թաքստոցը, գիտնամ կամ ո՛չ, չեմ կրնար յայտնել զայն եւ արդարութիւնը չունի օրէնք մը որ բռնաբարէ բնութեան ամենագորաւոր զգացումները :

Այս պատասխանին վրայ դատապարտուեցաւ :

Երբ վճիռը հաղորդեցին իրեն, ռաբի ելլելով այսպէս ըսաւ :

«Իմ դատապարտութիւնովս ձեր սպաննած մեծ մարդոց բախտին կ'արժանացնէք զիս, ես ալ պիտի ջանամ անոնց հաստատակամութիւնը ցոյց տալ կառավարտին առջեւ :

Իր դէմքը կը ճառագայթէր երբ դատարանէն վերադարձին բանտի նեղ անցքերէն աճապարանքով ներս կը մտնէր :

Բոլոր բանտարկեալներուն՝ նշանացի կերպով իր դատապարտութիւնը հասկցուց : Մնացած ժամերը մտքի կատարեալ հանդարտութիւնով անցուց : Թէեւ թոյն ունէր եւ կրնար անոր շնորհիւ ազատիլ կլիսթինի գարհուրելի մահէն բայց ազնուօրնն եւ քաջութեամբ մերժեց անձնասպանութիւնը եւ որոշեց ենթարկուիլ իր ճակատագրին, որքան ալ դառն ըլլար ան :

Արձանագրուած իր վերջին գաղափարները, որոնք լի են բարձրութեամբ ու վսեմութեամբ, կ'աւարտին կեանքին ուղղուած վերջնական ու խիստ յուզիչ հրաժեշտով մը, հրաժեշտ՝ աշխարհի վրայ իր սիրած ամէն բանի: Նամակ մը գրեց իր անձնուէր սպասուհիին, որ իր կեանքը վտանգի ենթարկելով մինչեւ վերջ հաւատարիմ մնացեր էր իր տիրուհիին: Նոյնպէս իր աղջրկան ուղղուած նամակ՝ կարճ ու մայրական բունն զգացումներով զեղուն:

«Ծնողացդ արժանաւոր գաւակը եղիր, անոնք մեծ օրինակներ եղան քեզի. եթէ այս օրինակներէն օգտուիլ գիտնաս, կեանքդ աննպատակ չալիտի անցնի» կը գրէ:

Իր աղջիկն որ յաջողած էր ոնրագործ խուզարկուներու հետապնդումներէն խոյս տալ, վերջէն ամուսնացաւ Պ. Շամփանէօի տղուն հետ, Աւելորդ չըլլար յիշեցնել թէ Շամփանէօ Մատամ Ռօլանի բնտակից ընկերն է որուն յանձնեց իր Յիշատակները:

Դէպի կառավինատ տարուած միջոցին, Մատամ Ռօլան, պահեց իր կորովը եւ քաջութեան ու մեծարտութեան յուզիչ ապացոյցներ տուաւ: Գլխատման տեղը, ունեցաւ իրեն բախտակից ընկեր մը, որ կը սարսափէր իրեն սպասող այդ սոսկալի մահէն. Մատամ Ռօլան յաջողեցաւ այս ընկնուած մարդուն կորով ու հոգի ներշնչել:

Գլխատուելու համար՝ Կիյեթիինի առջեւ բերուողներէն—երբ մէկէ աւելի ըլլային—առաջին սպաննուողին խնայուած կ'ըլլար միւսներու՝ մահը տեսնելու տանջանքը. հետեւաբար առաջին անգամ գլխատուիլը շնորհ մը կը համարուէր ու իբր կին՝ այս մահուան

նախապատուութիւնը Մատամ Ռօլանի շնորհուեցաւ . բայց ան՝ տեսնելով իր բախտակիցի սարսափահար վիճակը ըսաւ .

— Առա՛ջ անցիր , կարգս քեզի կուտամ , որպէսզի իմ արիւնս տեսնելու տառապանքը խնայուած ըլլայ քեզի , ու դահիճին դառնալով խնդրեց որ այս շարաբաստիկ շնորհը իր ընկերին տրուի :

Դահիճը պատասխանեց .

— Քեզ , ամէնէն առա՛ջ մեռցնելու հրամանը առած եմ :

— Սակայն կնոջ մը վերջին խնդրանքը կ'ուզէի՞ք մերժել ըսաւ Մատամ Ռօլան ժպտելով :

Իր խնդրանքը ընդունած էր : Բարձրացաւ կառափնատի պատուանդանին վրայ . իր պայծառ աչքերը յառեց Ազատութեան հսկայ արծանին վրայ , որ , ո՛ր հեզնոթիւն , կիյեթիւնի՛մօտ գետեղուած էր , խոնարհութիւն մը ընելով անոր ըսաւ յիշատակելի այս խօսքը :

— Ո՛վ ազտութի՛ւն , որքան ոճիրներ կը գործուին քու անունովը :»

... ..

1793 Նոյ . 9ին այսպէս մեռաւ այս դժբախտ հերոսուհին , որ իր կարողութիւններովն ու առաքինութիւններովը բախտի ու փառքի՛ արժանի էր :

Ան բռնակալութեան վայրագութեանը զոհ գնաց 39 տարեկան հասակի մէջ :

Ճակատագրական կառքով դէպի կառափնատ տարուած միջոցին իր արտակարգ յուզումները գրի առնելու համար թուղթ եւ գրիչ ուզած բայց մերժուած էր : Այս միջադէպը պատմող Շամփանէօն կը գրէ .

«Եթէ իր այս խնդրանքին գոհացում տրուած ըլ-

լար, ան՝ իր տպաւորութիւնները պիտի գրէր մտքի այնպիսի հանդարտութիւնով մը, որպէս թէ իր աշխատասենեակի մէջ եղած ըլլար» :

Իր մահը խոր վիշտով համակեց իր բոլոր ծանօթները : Պիլզօն, Ժիոստէն իր մտերիմ բարեկամը, այդ գոյժը առնելուն՝ քանի մը օր խելագար վիճակ մը ստացաւ : Իր հաւատարիմ սպասուհին, իր տիրուհին դատապարտող յեղափոխական ատեանին ներկայանալով առաջարկեց զինքն ալ գլխատել միեւնոյն կառավանատին վրայ : Իր բուռն վիշտին առջեւ, շուարած արիւնաբբու դատաւորները, որոնց, ամէն օր, մահուան դատապարտածները թիւ ու համրանք չունէին, զայն իբր խենդ ընդունելով վճնտեցին : Մատամ Ռօլանին հիացող մը, Լըքօք, նոյն ատեանին ներկայացաւ ու միեւնոյն պահանջը դրաւ : Այս առաջարկը ընդունուեցաւ, Լըքօքը դատապարտուեցաւ եւ անմիջապէս ուզած կիյրիթինին ենթարկուեցաւ :

Մատամ Ռօլանի գուշակութիւնը՝ թէ իր ամուսինը, իր մահէն յետոյ, չպիտի ուզէր ապրիլ, անշուք թեամբ կատարուեցաւ :

Պ. Ռօլան, իր կնոջ մահուան միջոցին, Ռուէն, իր մէկ բարեկամի տունը ապաստանած էր : Մահուան գոյժը խոր թախիծով ու յուսահատութիւնով վարակեց զինք. որոշեց անմիջապէս վերջ տալ իր կեանքին : Իր այս առաջադրութենէն զինք արգելելու համար բարեկամական բոլոր սփոփանքներն ու թելադրութիւնները անգոր մնացին :

Նախապէս մտադրած էր անմիջապէս Փարիզ մեկնիլ, Ազգ. Ժողովին ներկայանալ եւ իր կնոջ սպանութեան ոճիրովը ամբաստանել Լեռնականները. «Եթէ անոնք զիս անմիջապէս չմեռցնեն, գէթ կինս

սպաննոյ կիյեթիւնով կը գլխատուիմ» կ'ըսէր, բայց երբ անդրադարձաւ թէ իր օրինականացած մահովը պետութիւնը պիտի գրաւէր իր ստացուածքը եւ իր միակ զաւակը, այս պատճառով, առանց ժառանգութեան պիտի մնար, այն ատեն նախընտրեց ինքնասպանութիւնը:

Որպէսզի չվտանգէ ապահովութիւնը այն ազնիւ մարդոց, որոնց պարտէր իր ներկայ թագստոցը. իր բարեկամներուն՝ վերջին ու խիստ յուզիչ հրաժեշտ մը տալով մեկնեցաւ:

Ռուէն-Փարիզ նամբուն վրայ, յաջորդ առաւօտքանի մը նամբորդներ ծառի մը բունին կռթնած, մեռած գտան զայն: Իր ձեռքով իր սիրտը դաշունահարած էր:

Իր դիրքն ու երեւոյթը այնքան խաղաղ ու անվրդով էին որ շատ անցորդներ զինք քնացած կարծելով՝ իրենց նամբան շարունակած էին:

Տարօրինակ բախտը այնպէս տնօրինած էր, որ անոր գտնուած միջոցին, Լեռնական Լրժանրը նոյն նամբով դէպի Ռուէն երթայ:

Լրժանրը, որ հիմայ Ազգ. Ժողովին անդամ է, հասարակ մտազործ մըն էր եւ իբր այն ալ նանչցուած Պ. Ռօլանէն:

Ռօլան իբր յաճախորդ եւ իբր ազնուասիրտ մարդ, իր բարձր դիրքին համապատասխան, անփոխարինելի բարիքներ ըրած էր այս թշուառ մտավաճառին:

Սակայն Լրժանրը ստորին եւ արիւնարբու խառնուածքի տէր մարդ մը ըլլալով ազնիւ վերաբերումէ եւ երախտագիտական զգացողմներէ զուրկ էր:

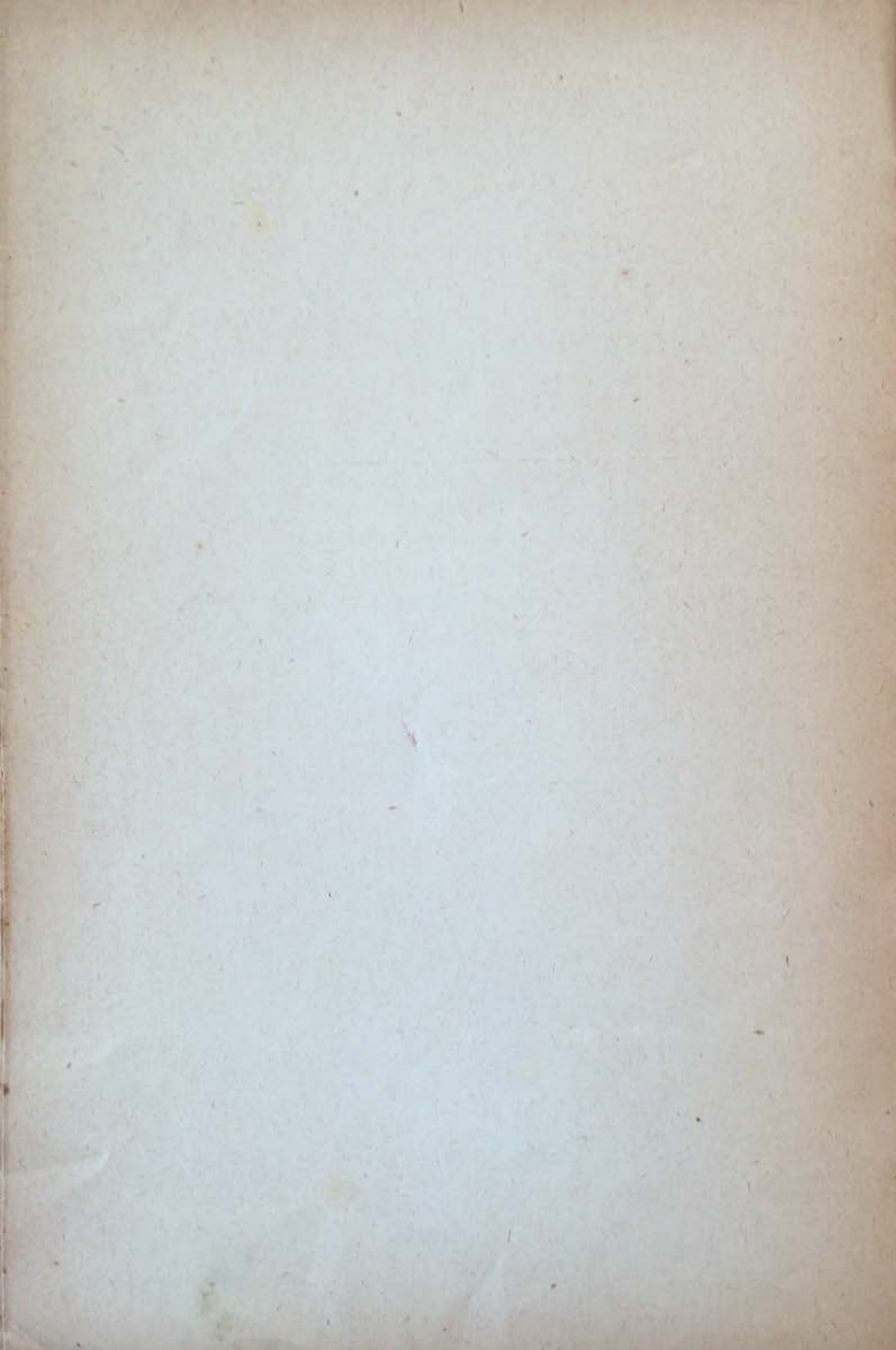
Ազգ. Ժողովին անդամ ըլլալուն պէս Ռօլանի ամենակատաղի թշնամիներէն մէկը եղած էր:

Փոխանակ վիշի կամ կարեկցութեան զգացում մը ունենալու ի տես դիակին մարդու մը, որուն մեծապէս երօխտապարտ էր ինք, սկսաւ յաղթանակի ու ցնծութեան ուշագրաւ ցոյցեր կազմակերպել եւ անլուր հայոյանքներ տեղալ իր մեռած բարերարի հասցէին :

Անարգ Լըժանըը դժբախտ Ռօլանի դիակը խուզարկելով անոր վրայ գտնուած բոլոր թուղթերը գրուեց եւ իր յաղթական ընթացքը շարունակեց :

Այս կերպով կորսուած իր գրութիւններու մէջ. Ռօլանի կողմէ գրուած նամակ մը կար, ուղղուած իր մահէն վերջ իր մարմինը գտնողին, ուր իր կնոջ սպաննուելէն վերջ այլեւս ապրելու անկարող ըլլալը կը յայտնէր եւ կը խնդրէր «չանարգել մարմինը մարդու մը որ թէեւ այսպէս եղերական կերպով անձնասպան եղած եւ սակայն իր ամբողջ կեանքը անվերապահօրէն նուիրած էր ընկերային ամէն պարտականութեանց կատարման եւ առաւելապէս՝ յօգուտ իր ցանկալի հայրենիքին» :

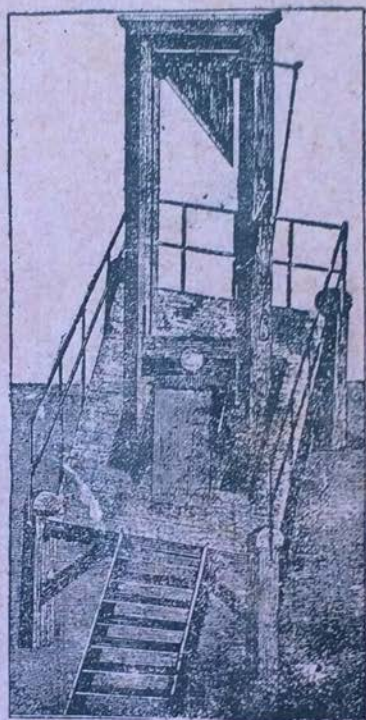

İBB Eyüp Sultan Halk ve Çocuk Kütüphanesi

ERM1529

255.07.02.01.06.00/

ԿԻՅԵՕԹԻՆ